
УВОД

Скроз горе, са лева на десно: грбови „Тројецарских савезница” - Руске империје, Аустроугарске монархије и Немачког царства; горе: грб Кнежевине Србије

Рат за ослобођење 1876. године започет је у крајње неповољним условима по Кнежевину Србију. У спољнополитичком смислу, Београд није могао рачунати на подршку ниједне велике силе, а војска још увек није била припремљена за оружани сукоб са Портом.

Да се међународна ситуација развијала неповољно по планове зацртане у време владе кнеза Михаила Обреновића постало је јасно још крајем шесте деценије 19. века.

| Bojuume 1876. Neue Illustrierte Zeitung, 15. јули 1876.

Због геостратешког положаја, балканске државе, посебно Србија, имале су важну улогу у политици великих сила. Велика Британија се традиционално залагала за очување Османске империје и свог утицаја на Босфору. Аустрија, након губитка позиција у „Немачком савезу” (*Der Deutsche Bund*), пажњу је усмерила на југоисточне суседе, по цену конфронтације са Русијом која се традиционално трудила да преузме водећу улогу на Балкану. Од средине 19. века, у борбу за утицај у овом региону укључила се и нова европска сила - Прусија, односно Немачка.

Политика коју је водио пруски канцелар Бизмарк (*Otto von Bismarck*, 1815-1898) у прво време је била усмерена на позиционирање Прусије у самој Европи. Први циљ је био сачувати тековине Бечког конгреса, Другог париског мира и „Свете Алијансе” (*Heilige Allianz*), односно, задржати *status quo*, равнотежу великих сила (*Das Mächtegleichgewicht*), те неутралисати утицај републикански устројене Француске. У том периоду, Балкан је за Прусију био интересантан само као евентуално средство притиска на Беч, првенствено преко веза Србије и Румуније са мађарском опозицијом. Главна пажња Берлина била

| Милан Обреновић (1854-1901), Стеван Тодоровић, МГБ

је усмерена на релације са Русијом и Аустријом, које је Бизмарк успостављао низом политичких споразума. У прво време, ови споразуми су имали за циљ да омогуће Прусији уједињење немачких држава и превласт над Француском а, потом, поделу сфера утицаја у Европи и на Истоку. Но, у сваком од ових докумената бар један од параграфа односио се на Балкан, првенствено у контексту даље судбине Османске империје (питање Босне

| Архитекте Тројецарског савеза: Александар Михаилович Горчаков (1798-1883), Ото фон Бизмарк (1815-1898) и Ђула Андраши (1823-1890)

и Херцеговине). Један од првих политичких уговора била је такозвана „Алвенслебенова конвенција” (*Alvenslebensche Konvention*). У суштини, радило се о војној конвенцији између Прусије и Русије потписаној 27. јануара/8. фебруара 1863. која је првенствено била усмерена на гушење пољског устанка. Иако је овај договор под британским и, пре свега француским притиском, убрзо раскинут, ипак је допринео јачању пруско-руске сарадње. Ово се манифестовало неутралним статусом Русије током ратова 1864, 1866. и 1870/1871. године.

Са друге стране, политичарима у Бечу је било јасно да је Берлин главни такмац за превласт у „Немачком савезу” (*Der Deutsche Bund*) - ономе што је преостало од Светог римског царства. Иако су Аустрија и Прусија као савезнице у Немачко-данском рату 1864. изашле као победнице, између Беча и Берлина су избиле несугласице око судбине Шлезвига, Холштајна и Лауенбурга. Размирице су привремено отклоњене 2/14. августа 1865. потписивањем тзв. Бад Гастајнске конвенције (*Gasteiner Konvention*). Но, већ у рату 1866. Аустрија је изгубила не само позиције у „Немачком савезу” него и поседе у северној Италији, првенствено Венецију. Од тог тренутка, Беч је све своје аспирације усмерио према Балкану.

Од 28. августа/9. септембра до 2/11. септембра 1872. у Берлину су заседали немачки, аустријски и руски цар, наводно у циљу демонстрације добрих односа и сарадње између империјалних сила (Тројецарски односи, *Dreikaiserverhältnis*). Но, иза кулиса конференције у Берлину министри иностраних послова Бизмарк, Андраши и Горчаков водили су стварне политичке преговоре о заједничким мерама против француских аспирација и револуционарних покрета и, што је за нас важније, одржању постојећег стања ствари (*status quo*) на Балкану за које су првенствено биле заинтересоване Аустрија и Русија. У Берлину нису постигнути конкретни писани уговори али је Бизмарк успео да

| Руски цар Александар II Николајевич (1818-1881)

реализује већину својих спољнополитичких планова и припреми терен за Тројецарски савез (*Dreikaiserbund, Dreikaiserabkommen*). Први корак је учињен када су немачки цар Вилхелм I, канцелар Бизмарк и начелник Генералштаба и председник Рајхстага Хелмут Молтке 24. априла/6. маја 1873. у Санкт Петербургу са руским партнерима потписали немачко - руску војну конвенцију „Немачко - руско оружано братство” (*Militärkonvention, „Deutsch - russische Waffenbrüderschaft*”). Конвенција је подразумевала узајамну помоћ у случају напада треће стране на неку од држава - потписница. Но, иако је Русија сматрала да овај савез не треба проширивати, Бизмарк је на сваки начин желео да укључи и Аустрију. Плашећи се да Аустрија не склизне у француску зону утицаја, а и у жељи да избегне искључиву зависност од Ст. Петербурга, канцелар се трудио да избегне ескалацију тензија са Бечом. С друге стране, у жељи да не буде укључена у политику великих сила, Аустрија је била спремна да приступи конвенцији.

Тако су Александар II и Горчаков 25. маја/6. јуна 1873. у Бечу закључили консултативни пакт-Шенбрунску конвенцију (*Schönbrunner Konvention*). Конвенција је подразумевала обавезу мирног решавања сукоба и заједнички став у европским споровима.

Немачки цар Вилхелм I је 10/22. октобра 1873. са Александром II и Францом Јозефом потписао такозвани „Тројецарски савез” (*Dreikaiserbund, Dreikaiserabkommen*) према коме би Немачка остала неутрална у случају сукоба једне од уговорних страна а ниједна држава не би склапала савезе пре него што би се три царевине међусобно усагласиле. Сви наведени уговори јасно су указивали да званична Русија неће подржавати аспирације Кнежевине Србије према Босни и Херцеговини без консултација и сагласности Беча. Након одлука Берлинског конгреса на коме је Немачка подржала аустријску окупацију комплетне Босне и Херцеговине, али не и стварање Велике Бугарске, Русија је сматрала да је издана од стране Берлина. Ово је само утрло пут ка стварању Аустро-немачког савеза (*Zweibund*), 7. октобра 1879. године. С друге стране, Београд је 1873. године практично изгубио сваки значајнији ослонац у својој спољној политици.

Ситуација се искомпликовала након избијања Херцеговачког устанка 5/17. јула 1875. године. „Невесињска пушка” је уједно означила и почетак „Велике источне кризе”. Србија и Црна Гора су мање-више отворено подржавале устанак који је захватио и Босну, при чему су Цетиње и Београд имали различита гледишта по питању решавања територијалног статуса у случају успеха побуне. Кнез Милан је био свестан да српска војска још увек није спремна да уђе у отворен сукоб са Османском империјом док је јавно мњење углавном било за сукоб. Аустроугарска је имала више планова о реализацији својих аспирација али су они били недефинисани све до посете Франца Јозефа Далмацији, априла 1875, када га је гувернер барон Гаврило Родић (*Gabriel Freiherr von Ro-*

dich, 1812-1890) уверио да је главни аустроугарски интерес осигурање Босне и Херцеговине. Руска дипломатија имала је у то време више струја у спољној политици: званичну, уздржану по питању сукоба, коју је заступао министар спољних послова гроф Горчаков (*Александр Михайлович Горчаков*, 1798-1883), ратнохушачку, панславистичку, на челу са послаником при Порти, грофом Николајем Игнатјевим, проаустријску посланика у Бечу грофа Јевгенија Новикова (*Евгений Петрович Новиков*, 1826-1903), и англофилску, грофа Петра Шувалова, посланика у Лондону. Још током мисије Ранка Алимпића на Цетињу у фебруару 1876. (договор о заједничкој акцији Србије и Црне Горе), руски конзул у Дубровнику, Александар Јонин (*Александр Семёнович Ионин*, 1837-1900), преко хусарског капетана Максимова је упозорио црногорског кнеза Николу да је званична Русија, коју заступа Горчаков, мирољубива, супротна ратним плановима Србије.

Након почетка ратних операција, Игнатјев је преко дипломатског агента у Београду Андреја Карцова (*Андрей Николаевич Карцов*, 1835-1907), 24. јуна/6. јула 1876. Србима доставио *Таблицу свеколике турске војске и њеног распореда* а 26. јуна/8. јула је упозорио Београд да Турци образују нову војску у Софији, те да ће Муктар-паша са својим трупама из Херцеговине кренути на Србију, у чему би требало да га спрече Црногорци. Но, још у време Алимпићеве мисије на Цетињу Игнатјев је дискретно алудирао на везе између Карцова и аустријског посланика у Београду, грофа Вреде (*Nikolaus Fürst von Wrede*, 1837-1909), што би значило да истом не треба поклонити пуно поверење. Ово би било разумљиво пошто је политика Горчакова, а тиме и Карцова, била у супротности са ставовима Игнатјева, те је посланика у Београду требало дискредитовати. Осим тога, Карцов је уживао неограничено поверење руског владара и, наводно, лично је код Александра II заступао став да се криза може решити без рата.^[1]

| Немачки цар Вилхелм I Хоенцолерн (1797-1888)

У жеку кризе, 19/31. августа 1875, када су велике силе, односно, Тројецарски савез, вршиле притисак на Србију да не ступа у рат са Портом и да утиче на смиривање ситуације у Босни и Херцеговини, на власт је дошла либерална влада Стевче Михајловића са ратоборним министром спољних послова, Јованом Ристићем. Како би предупредио исхитрене Ристићеве кораке, кнез Милан је одлучио да подршку за своју политику затражи од Скупштине. Пред новом Скупштином, установљеном у Крагујевцу на Велику Госпођу, 15/27. августа 1875, кнез Милан је 28. августа/9. септембра одржао *Беседу* у којој је изнео тешку ситуацију изазвану устанком у Босни и Херцеговини и гомилањем турских трупа на границама око Кнежевине, али је изразио наду да ће Порта и Велике силе изнаћи мирољубиво решење, а да ће и он лично *настојавати да се постигне резултат који би повратио задовољство у узнемирене крајеве*. Одговор Народне скупштине кнезу упућен је 7/19. септембра 1875. године.

У скупштинској Адреси, поводом гомилања турских трупа на граници, наведено је да је народ готов, да заштити своју отаџбину, да одбрани своју слободу... На глас Ваше Светлости народ је готов, да као један човек стане на браник своје отаџбине. Око устанка у Босни и Хецеговини, Скупштина је навела да Проливање (устаничке) крви врећа наша братска осећања... Ми не можемо, ми не смемо бити равнодушни према њиховој судбини... И на овом патриотском путу може Ваша Светлост потпуно рачунати на потпору народа српског. Он је готов, да и у то име стави на расположење Вашој Светлости сва средства, која би потребна била, да се овај велики задатак сретно заврши. Народна скупштина, изјављујући у име народа српског и овде своју готовост на све жртве, уверена је да ће Ваша Светлост са својом владом руководити ово велико дело начином, који ће бити најцелисходнији, да се Србија одзове своје позиву с поносом и чашћу.^[2] Скупштина је кнезу Милану практично препустила одлуке о даљим потезима, чиме је привремено избегао избијање рата. Но, временом се притисак јавности, уз громогласну подршку словенофилских организација из Русије појачавао, те је и Милан постепено почео да мења став. У земљи су започете убрзане војне припреме и трагање за средствима којима би се оне покриле. Осим убрзане адаптације спредњача на острагуше система Пибоди, из иностранства су набављани неопходни елементи муниције за пибодуше, делови униформи, војничке спреме, инжењеријско - пионирског алата и материјала за справљање артиљеријских барутних пуњења. Наведимо само неколико примера ових набавки:

8/20. септембра 1875. је у *K.K. priv. Tuch-Terpich-u. Decken-Fabrik der Gebrüder Schautann, Stokerau* наручено 100.000 рифи (77.000 м) американског платна (ланеног платна са слојем куваног ланеног уља), по цену 2,39 гроша за 0,77 метар;

| Аустријски цар Франц Јозеф I (1830-1916)

3/15. фебруара 1876. одобрена средства за 20.000 готови шињела за народну војску као и чохе за 40.000 шињела који ће се овде шити од Фабрике вунених тканина браће Минха - Самуило Минх и син из Параћина;

5/17. фебруара 1876. наручено 2.755 ранаца за пионире и заставе за 77 батаљона 2 класе Народне војске по 9 дуката ћесарских и 20 гроша чаршијских комад, те 11.566 ашовва шиљастих и 7.350 пијукова;

14/28. фебруара 1876. одобрена средства за 182.000 рифи чохе по 33 гроша чаршијских за риф за 40.000 шињела и 60.000 капа (шајкача) као и за куповину 20.000 шињела по мустри №.1 по јединичној цени од 35 франака. Посредовање за набавку ових шињела из Француске обећао је новинар Ригондо (*Louis-Félix Rigondaud dit Louis Peyramont 1839-1900*), но питање је да ли је трансакција обављена. Луј Пејрамонт алиас Луј-Феликс Ригондо је као учитељ у Мађарској, око 1860. године, развио страст

према централној и источној Европи. Након тога се уверио у потребу супротстављања панславизма пангерманизму који је био опасан и за Француску. Због својих идеја је прогањан у Угарској, Хрватској и Аустрији од стране режима Левина Рауха (*Levin baron Rauch de Nyek, 1819-1890*), па је касније углавном деловао у Француској. Специјализујући се за међународна питања, постао је сарадник и дописник неколико француских новина, а углавном је радио за Солеј (*Le Soleil*). Године 1873. основао је сопствену агенцију и часопис *Correspondance slave*, коме је био близак и почасни члан Краљевске српске академије наука, Луј Леже (*Louis Léger, 1843-1923*). С друге стране, у пропагирању ослободилачке улоге Србије на Балкану, у Француској је био ангажован публициста из Париза, иначе лични пријатељ Јована Ристића и кнеза Милана Обреновића, Анри Грињан (*Henri Grignon*). Грињан је за свој рад добијао сталну годишњу награду од шест хиљада динара. Но, од 15/27. јануара 1876, захваљујући популарности у пансловенским круговима, на овом послу је ангажован Ригондо. На предлог министра иностраних дела, српска влада је донела одлуку, да се Ригондоу исплаћује месечно по тридесет дуката, али са обавезом да он месечно најмање по једну кореспонденцију у нашем интересу ставља у два већа париска журнала, а осим тога да и иначе прима и публикује све што му се одовуд за новине буде слало. Поред тога, Ригондоу је обећано, уколико се у свом раду у корист српске владе одликује, да после извесног времена (три до шест месеци) може рачунати на сталну годишњу награду од шест хиљада динара, колико је раније примао и Грињан. По свему судећи, Ригондо није имао већег успеха у пропагандном раду и лобирању па је тешко поверовати да је успео и да обезбеди тако значајну војну наруџбину.

Даље, у циљу завршетка шивења 60.000 шајкача и 40.000 шињела, 21. фебруара/5. марта 1876. наручено је 145.000 рифи платна поставског, 560 хиљада дугмади великих и 80.000 малих жутих за 490.500 гроша чаршијских;

23. фебруара/7. марта 1876. је за 105.875 гроша од Милована Божића купљено 35.000 рифи платна;

3/15. марта 1876, наручено је 50.000 пешадијских фишеклија са опасачима, 5.000 фишеклија са опасачима и кубурлијама за револвере за коњицу и топције;

12/24. марта 1876. је у Бечу набављено 1.200 пешачких и 700 коњичких труба и 600 добоша за 19.525 флорина;

18/30. марта 1876. наручено је 7.200 метара фишечног платна за 42.000 гроша;

24. марта/5. априла 1876. у Бечу набављено је 15.000 линеманових пешадијских ашовчића за I класу за 280.000 гроша а 7/19, априла, још 4.500 малих секирица за II класу и резерву за 78.075 гроша.

У земљу је пристизао велики број добровољаца из низа европских земаља. Но, највећи број је дошао из Русије, углавном у организацији словенских комитета. Како је у српској војсци владао мањак школованих официра, професионални кадар из Русије убрзано је приман (под уговором или у активну службу) у армију и постављан на високе положаје. Најзначајнијег официра-добровољца по судбину рата представљао је Лав од Ташкента, пензионисани генерал Михаил Черњајев (*Михаил Григорьевич Черняев, 1828-1898*). Черњајев је указом од 12/24. маја 1876. произведен у генерала српске војске а 27. јула/8. августа 1876. постављен за заповедника сједињене Тимочке и Моравске војске.^[3]

Ратни циљеви Србије утврђени су са јединим савезником, Црном Гором. У венецијанском хотелу Луна, 3/15. јуна 1876, Станко Ивов Радонић (1842-1889) и Димитрије Матић (1821-1884) потписали су *Тајни уговор о савезу и Војничку конвенцију између Црне Горе и Србије*. Већ у првом члану је наведено да *обе високе уговарајуће стране закључују савез коме је општа циљ ослобођење Христијана, а ближа и непосредна циљ ослобођење српског народа у Европској Турској*.^[4] Очито је да обе државе, иако су имале сазнања о генералном ставу великих сила, нису одустајале од широко замишљеног плана ослобођења српског народа у *Европској Турској*, што је свакако подразумевало и Босну и Херцеговину.

Ови планови ће бити коначно распрешени само шест дана након почетка операција; 26. јуна/8. јула 1876. у чешком дворцу у Рајхштату (*Reichstadt, Zákupy*) састали су се цареви Александар II и Франц Јозеф као и министри спољних послова Горчаков и Ђула Андраши ради усаглашавања империјалних амбиција Русије и Аустроугарске. Генерално, Рајхштатским споразумом су се обе државе сагласиле да Аустроугарска задржи неутралност у случају руско-турског сукоба, да се Балкан подели на руску и аустријску сферу утицаја, те да Аустроугарска изврши окупацију делова Босне и Херцеговине. Такође је постигнута сагласност да се неће дозволити да на Балкану настане велика словенска држава (Велика Србија и/или Велика Бугарска). Но, како споразум није био састављен у писаној форми, појавиле су се две варијанте тумачења одређених клаузула: оне коју је заступао Андраши испред Беча и оне Горчакова, односно Русије (види Табелу 1).

Два дана касније, на седници Министарског савета одржаној у Београду 28. јуна/10. јула, прочитано је писмо посланика у Бечу, Константина-Косте Цукића (1826-1879) о Андрашијевом наступу на конференцији оба министарства дуалне монархије у Бадену. Српска Влада је обавештена да је у Бадену заузет став да се, у циљу добрих односа са Русијом, прихвати стање на терену уколико Србија победи у рату и присаједини Босну али остане под турским сизеренством. Но, уколико Кнежевина у истој консталацији прогласи независност, упркос ставу Ст. Петербурга треба интервенисати оружаној силом. Овај извештај представљао је Андрашијеву интерпретацију Рајхштатског споразума, а свакако је утицао на развој операција током рата.

Како је Рајхштатски споразум остао недоречен, а Ст. Петербург је био на прагу рата са Османским царством, аспирације две силе су поново разматране током сусрета царева Русије и Аустроугарске у Истанбулу (од 11/23. децембра 1876. до 8/20. јануара 1877.) Заједнички став је утврђен *Тајном конвенцијом* коју су 3/15. јануара у Будимпешти потписали Андраши и руски посланик у Бечу Јевгениј Новиков (*Евгений Петрович Новиков*, 1825-1903). Конвенција је Русији обезбедила неутралност Аустроугарске у предстојећем сукобу на Балкану, а потврђене су одредбе о независности Бугарске, Румуније, Албаније, и одредба о судбини Тесалије, Епира и Крита. Аустроугарска је заузврат добила пристанак Русије да окупира Босну и Херцеговину. Потврђена је, такође, одредба Рајхштатског споразума о забрани стварања велике словенске државе на Балкану. Коментаришући тајне конвенције између Русије и Аустроугарске, Бизмарк је изјавио да у њима *није било интереса вредног костију ни једног јединог померанског мускетира*. Но, очито је да су исти договори драстично ограничили реализацију српских и црногорских планова. Штавише, још током ратова 1876-1878 постало је јасно да Русија неће поштовати ни уговоре из Рајхштата и Будимпеште те да ће, пратећи сопствене интересе, а на рачун Србије, радити на успостављању Велике Бугарске.

ТЕРИТОРИЈА, РЕГИОН, ДРЖАВА	АУСТРОУГАРСКА ВЕРЗИЈА	РУСКА ВЕРЗИЈА
СРБИЈА	Добија одређена територијална увећања	Добија делове Старе Србије и Босне
ЦРНА ГОРА	Добија део Херцеговине	Добија целу Херцеговину и једну јадранску луку
БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА	Анектира је Аустроугарска (са изузетком дела Херцеговине који припада Црној Гори)	Аустроугарској се припаја само западни део ("Турска Хрватска", територија западно од Врбаса) и неки гранични делови Босне, остатак припада Србији (не помињу се аустроугарска права на делове Херцеговине)
БУГАРСКА	Постаје аутономна покрајина у саставу Османског царства	Постаје независна кнежевина
РУМУНИЈА	Постаје аутономна покрајина у саставу Османског царства	Постаје независна кнежевина
АЛБАНИЈА	Постаје аутономна покрајина у саставу Османског царства	Не помиње се
ГРЧКА	Добија Епир, Тесалију и Крит	Добија Епир и Тесалију (Крит се не помиње)

| Табела 1

НОСИЛАЦ ПРОЈЕКТА

ХУМАНИТАРНА
ОРГАНИЗАЦИЈА
ГРАДИТЕЉИ МИРА

ПОКРОВИТЕЉ

МИНИСТАРСТВО ЗА РАД,
ЗАПОШЉАВАЊЕ, БОРАЧКА И
СОЦИЈАЛНА ПИТАЊА

ПАРТНЕРИ НА ПРОЈЕКТУ

ГРАД
КРУШЕВАЦ

НАРОДНИ МУЗЕЈ
КРУШЕВАЦ

ПРИЈАТЕЉИ ПРОЈЕКТА

САВЕЗ УДРУЖЕЊА
БОРАЦА
СРБИЈЕ

УДРУЖЕЊЕ
БОРАЦА
КОРДУНА

Издавач:

Хуманитарна организација
„ГРАДИТЕЉИ МИРА”

За издавача:

Верољуб СМИЉКОВИЋ

Текст, илустрације и
одабир фотографија:

Бранко БОГДАНОВИЋ

Лектор:

Љиљана КОРИЦА

Ликовни уредник:

Горан РАДОМИРОВИЋ

Припрема за штампу:

Urbanprint GROUP

Штампа:

Urbanprint GROUP

Тираж:

50 ПРИМЕРАКА

Издање „Крушевачки крај у
српско-турским ратовима
- Креветска битка” је
реализовано као пратећи
каталог истоимене ликовне
изложбе одржане у Крушевцу
у сусрет стопедестогодишњици
Првог српско - турског рата

Покровитељ пројекта:

Министарство за рад,
запошљавање, борачка и
социјална питања
Републике Србије

Партнери на пројекту:

Град Крушевац и
Народни музеј Крушевац

Пријатељи пројекта:

Савез удружења бораца Србије
Удружење бораца Кордуна

У **крушевцу,**
2025. године